

محمد آتشینبار، پژوهشگر
دکتری معماری منظر، دانشگاه
تهران atashinbar@ut.ac.ir

از گذر تا خیابان

نوسازی محدوده «ریکه» پاریس با رویکرد سیمای خیابان

چکیده: خیابان اصلی ترین عنصر ساختاری شهر در شکل دادن به نما و سیمای شهر و در نتیجه شکل دادن به ذهنیت و درک شهروندان از منظر شهر است. از همین روست که به عنوان بستر مهم ترین طرح های شهری نیز مورد توجه خاص قرار دارد. خیابان فلاندر (L'avenue de Flandre) در منطقه ۱۹ پاریس نیز از این قاعده مستثنی نبوده و حدود نیم قرن است که شاهد اجرای پروژه های شهری مختلف است. عامل مشخص کننده خیابان فلاندر از سایر خیابان های پاریس، اقدام های شهری جسورانه روی کالبد است که با یک نگاه ساده، تضاد آن با سیاست های شهری کاملاً محافظه کارانه در پاریس قابل درک است. این نوشتار با بررسی اسناد شهری پاریس در شش دهه گذشته به تحلیل و ارزیابی اقدامات صورت گرفته در خیابان فلاندر با تکیه بر نحوه شکل گیری نمای این خیابان در دوره های مختلف و نتایج حاصل از رویکردهای اتخاذ شده در نوسازی آن می پردازد.

واژگان کلیدی: خیابان فلاندر، پاریس، نوسازی، تعریض خیابان.

معرفی و سیر تحول فضا

◀ اگرچه از اواخر قرن ۱۸ میلادی (حدود ۱۷۹۵)، شهرداری پاریس با تقسیم بندی شهر به ۱۲ منطقه اقدامات وسیعی را برای ساماندهی آن آغاز کرد، اما شمال شرق پاریس تا اواسط قرن ۱۹ درون استحکامات خود بسته باقی ماند و دوری از مرکز شهر آن را قربانی مسائل شهری ویژه خود کرد (Junot, 2000: 9). در قرن ۱۹، پروژه های زیادی در این محدوده صورت گرفت:

تکه تکه شدن شمال شرق پاریس توسط پروژه های بزرگ و تأثیر پیوندهای اطراف باعث شد این محدوده بدون ساختار و طرح از پیش اندیشیده شده ساخته شود. اما به واسطه دو محور بزرگ «فلاندر و ژان ژورس» (La rue de Flandre et l'avenue Jean-Jaurès) نقش مهمی را در پیوند چهار منطقه حومه ای پاریس بازی کرد (Barbe, 2004: 202). خیابان فلاندر که قدمت آن به دوران رومن می رسد در تحولات اجتماعی پاریس حضور مؤثر داشته (تصویر ۱)، طولانی ترین محور شمالی - جنوبی پاریس در منطقه ۱۹ بوده و امروز به واسطه نقش توسعه ای خود از اهمیت ویژه برخوردار است.

دهه ۶۰، نقش مواصلاتی خیابان فلاندر

در طرح هادی شهری پاریس در سال ۱۹۵۹، خیابان فلاندر بخشی از مجموعه خیابان های شعاعی تعریض برای بالابردن کیفیت پیوند مرکز و حومه پایتخت پیش بینی شده بود و بلوار کمربندی^۱ را به حلقه درونی شهر متصل می کرد (تصویر ۲). در همین زمان از آنجا که روستای قدیمی لاولت هرج و مرج وصف ناپذیری داشت؛ اغلب بناها ساختار و طراحی ضعیف داشتند، لذا بلوک شهری ریکه^۲ موضوع نوسازی و تراکم شهری قرار گرفت. در مقابل، اگرچه خیابان فلاندر با پهنای ۲۴ تا ۲۶ متر از نظم نسبی نمای شهری بهره می برد (Thibault, 2001: 82)؛ اما به دلیل حضور در قلب اغتشاش شهری، می باید قربانی گسترش و تعریض مسیر می شد.

در میان راه حل ها، به نظر می رسید بلندمرتبه سازی می توانست مسئله تراکم و به دنبال آن گسترش فضای سبز در زمین های خالی را پاسخگو باشد. لذا ایده تبدیل خیابان فلاندر به «شانزه لیزه شمال» که در سال ۱۹۵۰ توسط ریموند لویز (Raymond Lopez) مطرح شده بود (Jenn, 1996: 253)، بار دیگر مورد توجه قرار گرفت. پیشنهاد او ساخت شهری یادمانی (Monumental) با تراکم بالا و ارتفاع بلند بود.

دهه ۷۰، پروژه نوسازی و ساخت مسکن ارزان در خیابان فلاندر

در سال ۱۹۶۲ تصمیم نهایی برای نوسازی بلوک شهری ریکه با منطق "تغییر کالبد پایتخت بر پایه شهرسازی عمودی و جریان هوای پاک" صورت گرفت. مطالعات اولیه این پروژه به دو سازمان اچ ال ام (مسکن با اجاره بهای اندک)^۳ و اِف اِف (خانه کارمندی و

خانوادگی)^۴ برای تطابق حداکثری با جهت گیری های طرح هادی شهر پاریس سپرده شد. بر همین اساس مورس - آندره فاولت^۵، پروانه ساخت خانه های سه طبقه روی همکف، ۱۰ طبقه روی هم کف و پنج برج ۱۵ طبقه روی هم کف را در خیابان فلاندر صادر کرد (Thibault, 2001: 84) و در سال ۱۹۶۳، شورای شهر پاریس روی اولین نقشه نوسازی، در بخش مرکزی خیابان فلاندر، آپارتمان های ۳۵ طبقه پیش بینی می کند (Jenn, 1996: 254). در دهه ۷۰ میلادی، تجدید ساختار و نوسازی بلوک شهری ریکه در منطقه ۱۹ پاریس شروع شد. این پروژه بین خیابان های فلاندر، کوریال (la rue Curial)، متیس (la rue Mathis) و ریکه در جریان بود و با رویکرد دگرگون ساختن مجتمع های زیستی این منطقه به دوره ای جذاب مبدل شد.

در نتیجه اجرای طرح های تغییر سطح اشغال، بسیاری از نماهای سنتی پاریسی از میان رفتند (تصویر ۳). با این وجود در ضلع شرقی خیابان فلاندر به واسطه پیوستگی بافت تاریخی با این جبهه از خیابان، این لبه دست نخورده باقی ماند و خود را از صدمات اجرای نقشه سطح اشغال حفظ نمود. در مقابل، ساختمان های سبک مدرن (بلند، پرتراکم و بدون تزئین) ضلع غربی را فرا گرفت. در سال ۱۹۸۷ پس از اتمام پروژه های نوسازی بخش هایی از خیابان در نتیجه عقب نشینی های عملیاتی اجرایی تعریض شده و بخش های دیگر پیکربندی قدیمی خود را حفظ کرده بود. تعدد و تناوب بخش های باریک و بخش های عریض با فضاهای بدون استفاده برای جریان سواره، ساختار خیابان را بر هم زد (تصویر ۴). لذا برای تولید یک نمای سازگار با لبه ها، توسعه خیابان فلاندر به سمت طراحی یک بلوار شهری در دستور کار قرار گرفت و بلواری شهری با دو نمای متضاد را شکل داد.

خیابان شهری فلاندر در پی هویتی نو و ساماندهی تعارضاتی نمایی

تضاد، عدم هماهنگی و هرج و مرج حاکم بر نمای دو طرف خیابان و تأثیر منفی آن بر سیاست توجه به نمای تاریخی پاریسی، مدیریت شهر را به دنبال راه حل برای ساماندهی بلوار و جداری آن واداشت. بر اساس اولین مطالعات انجام شده توسط اپور^۶ ایجاد ساختاری قوی در خیابان شهری آینده با ستون فقرات مرکزی به عرض ۱۰/۵ متر، دو سواره ۹ متری در هر طرف و حفظ درختان باقی مانده از گذشته در بخش های تعریض شده ضروری به نظر می رسید (Apur, 2008: 34). این اصول ثابت بودند و می باید با تنها هویت وحدت ساز موجود کار می شد: فضای جمعی.

مدیریت راه های شهر پاریس مسابقه ای را در ۳۰ مارس ۱۹۹۲ برگزار کرد. دغدغه اصلی برگزار کنندگان تعدیل منظر مغشوش آمده از نوسازی و تبدیل فلاندر به یک خیابان شهری با ترافیک سریع بود. ۱۹ طرح رسید و طرح ۴ گروه به مرحله نهایی راه یافت. مطالعه پروژه ها دو رویکرد زیر را نشان می داد (Kohler, 1993: 206-208):
رویکرد اول: در گروه های "آرپاژ و پی-یر سوریا - میشل دوسل"^۷ (تصاویر ۵ و ۶) پیشنهاد

تصویر ۱: تحریکات شهرسازی سرمایه‌داری و ذهنیات جامعه کارگری باعث بروز جنبش‌های مردمی در پاریس قرن ۱۹ شد. محله‌های فقیرنشین پاریس در این میان نقش عمده‌ای در جنبش‌ها داشتند. مسدود کردن خیابان فلاندر در مناسبت "هفته خونین" (Semaine Sanglante)، پاریس، فرانسه، می ۱۸۷۱. مأخذ: Junot, 2000: 12.

Pic1: The popular movements in Paris in the 19th Century were the result of provocations created as the result of urban capitalism and the mindsets of laborer societies. The poor neighborhoods of Paris had a key role in those movements. Blocking Flanders Street on the occasion of the Bloody Week, May 1871. Source: Junot, 2000: 12.

تصویر ۱
Pic 1

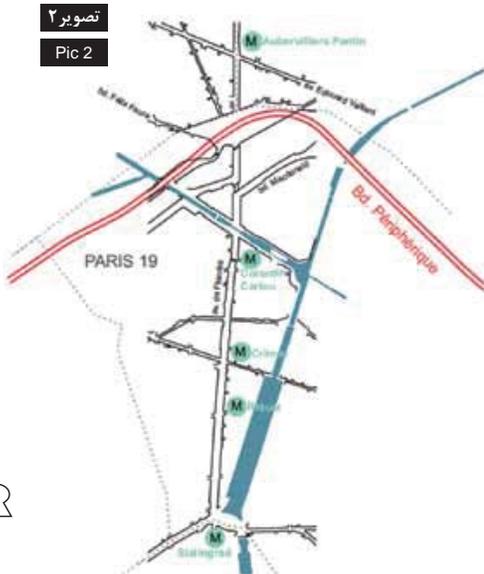
تصویر ۲: بین برج‌های مسکونی «آرگ» دروازه شهرک فلاندر (porte de la cité des Flams) به چشم می‌خورد که به عنوان نمادی از محله قدیم باقی نگاه داشته شده است. این شهرک شامل انبارهای متعدد و ۱۲۰۰ مسکن بود. در این تصویر سه مرحله از تاریخ این دروازه به نمایش گذارده شده است. پاریس، فرانسه. مأخذ به ترتیب از راست به چپ: Junot, 2000: 46 و Thibault, 2001: 86.

Pic3: Org residential towers overlooking the gate of Flamands township (a porte de la cité des Flamands). The gate has been reserved as the symbol of the old neighborhood. Flamands township included many warehouses and 1,200 houses. This picture portrays three stages of the gate across its history. The sources from right to left: Junot, 2000: 46, Thibault, 2001: 86.

تصویر ۳
Pic 3

تصویر ۲
Pic 2

تصویر ۲: نقشه حوزه نفوذ خیابان فلاندر در منطقه ۱۹ پاریس. مأخذ: APUR, 2008: 26.

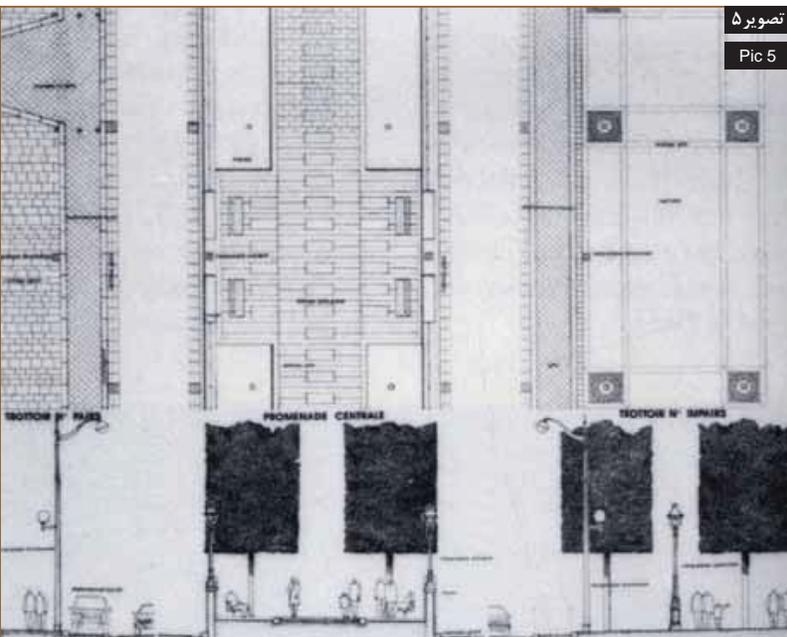
Pic2: The map of areas around Flanders Street in District 19 of Paris. Source: Apur, 2008: 26.

تغییر فضای میانی به گونه‌ای از باغ یا بلوک سبز برای تقلیل ناهنجاری‌های نما مطرح شده و در طرح آنها ستون فقرات مرکزی در تضاد با لبه‌های سنتی و معدن گونه رودخانه قرار گرفت. اما چگونه می‌شد فضای عمومی میانی را از محیط اطراف عایق کرد؟ آیا این موضوع منجر به همسانی هویت‌های خاص فضای خیابان یا در مقابل، تکه تکه شدن آن نمی‌شد؟ رویکرد دوم؛ در گروه‌های "مارک بری و ایلکس"^{۱۱} (تصاویر ۷ و ۸) فضای میانی به دور از یک فضای سبز متراکم که فضای خیابان را می‌راند، فضایی باز با حفظ درختان قدیمی و مصالح معدنی پیشنهاد شده که حتی می‌توانست خیابان را هم تعریف کند. این پیشنهاد علاوه بر اینکه خیلی راحت در بستر موجود جای می‌گرفت، در راستای سنت مداخله در فضاهای عمومی پاریسی نیز بود.

به همین دلیل طرح مارک بری توسط داوران انتخاب شد. در جزئیات این پروژه شباهت‌های زیادی به اصول شهری "هوسمانی" و تجربه‌های آن دوره بارسلون دیده می‌شد. او همچنین از تجربه‌های خیابان شهری شانزده لیزه^{۱۲} و بلوار «ریچارد لونوار»^{۱۳} استفاده کرده (تصویر ۹). در این طرح پیاده‌روهای دو طرف نامتقارن می‌شد، در سمت شرق با نماهای قدیمی، عرض مبر کم بود و به دلیل محدودیت زیرزمین‌ها کاشت صورت نمی‌گرفت؛

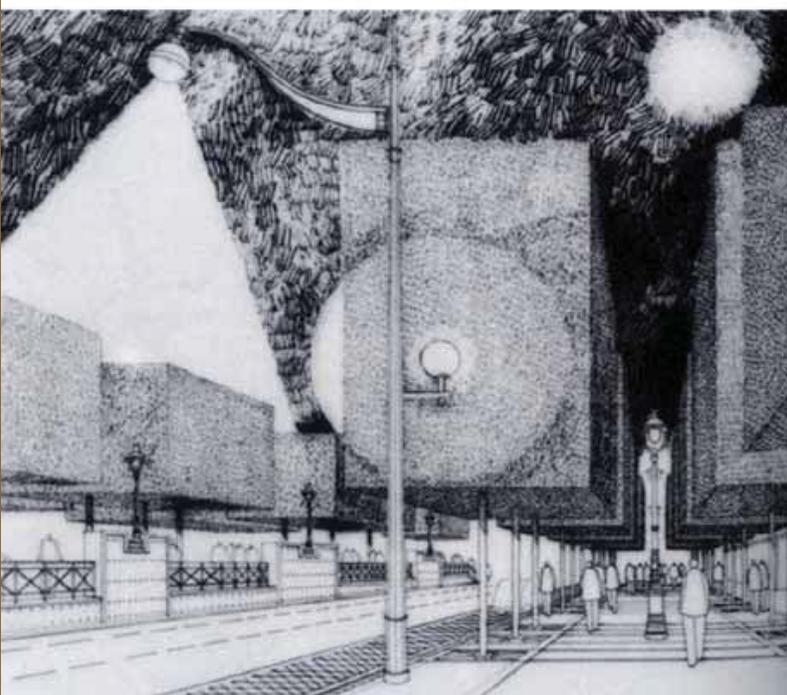
تصویر ۵: طرح پیشنهادی
خیابان فلاندر، آتلیه آرپاز؛
معمار منظر. مأخذ:
Kohler, 1993: 206.

Pic5: The design of Arpa-
ge Gallery; Landscape
Architecture, Source:
Kohler, 1993: 206.

تصویر ۵

Pic 5

تصویر ۴: تصویر هوایی خیابان
فلاندر قبل از طرح ساماندهی
خیابان، پاریس، فرانسه. مأخذ:
Kohler, 1993: 205

Pic 4: Aerial image of Flanders
Street before its renovation,
Source: Kohler, 1993: 205.

تصویر ۴

Pic 4

اما در سمت غرب با مجتمع‌های زیستی بزرگ هر جا که عرض پیاده‌رو اجازه می‌داد درخت‌کاری می‌شد. همچنین در برخی نقاط، به دلیل ساخت نما در لبه خیابان بدون تخریب و مطابق با هر موقعیت شهری، عرض خیابان به ۴۰ متر نیز کاهش می‌یافت.

تحلیل منظر خیابان^{۱۱}

از آنجا که شاخص‌های تحلیل منظر خیابان در سه گروه کلی عملکردی، زیباشناسانه و هویتی ثابت است و تنها در بسترهای مختلف مرتبه آنها تغییر می‌کند، لذا مرجع انتخاب معیارها با توجه به شرایط خیابان انتخاب می‌شود. منظر خیابان شخصیت هر یک از شاخص‌ها برای خیابان را شکل می‌دهد.

• ویژگی‌های عملکردی

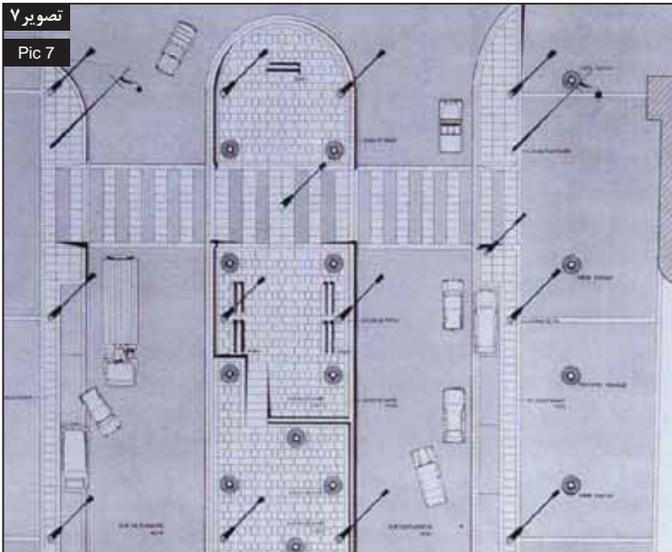
خیابان به مثابه اتفاقی فرهنگی در شهر زاده تاریخ و رویدادهای شهری است (عسکرزاده و حسینی، ۱۳۸۹: ۴۷). شاخص عملکرد خیابان مجموعه فعل‌های جاری است که در آن به وقوع می‌پیوندد. مهم‌ترین معیار تحلیل عملکردی خیابان فلاندر کاربری خود خیابان است. تغییر خیابان فلاندر از یک طرفه به دو طرفه که محصول تعریض آن بود، منجر به تغییر مقیاس خیابان از محله‌ای به شهری شد. خیابان فلاندر که در گذشته جمع و پخش‌کننده جریان سواره بین محله‌های منطقه ۱۹ بود، امروز با تبدیل به یکی از دروازه‌های مهم شهر چهره‌ای متفاوت از خود به نمایش می‌گذارد. کاربری این خیابان به عنوان ورودی، شخصیتی سواره‌محور را برای خیابان فلاندر رقم زده است.

• ویژگی‌های زیباشناسانه

مجموعه قواعد شکلی شاخص زیباشناسی خیابان را در برمی‌گیرد. مهم‌ترین معیار تحلیل زیباشناسی خیابان فلاندر سبک معماری آن است. نمای دو سوی خیابان از دو سبک متفاوت پیروی می‌کند: مدرن و سنتی پارسی. اساساً همین تضاد دلیل طراحی

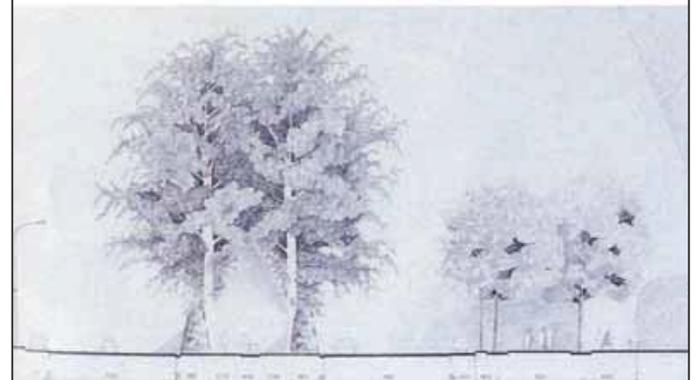
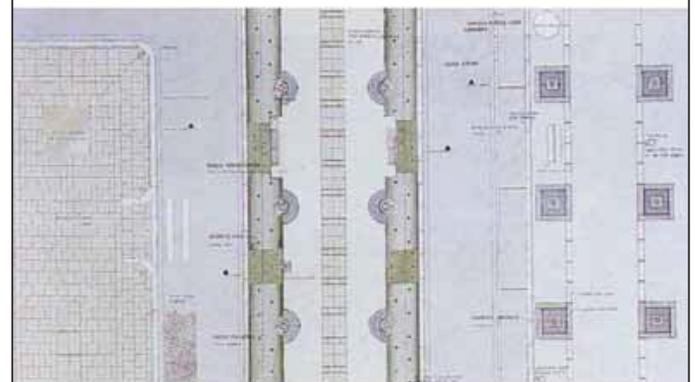
اجرای دو پروژه بزرگ نوسازی در ساماندهی خیابان فلاندر طی نیم قرن اخیر نشان از توجه ویژه شهرداری پاریس به این محدوده دارد. با این وجود رویکردهای کالبدی جزءنگر حاکم در این طرح‌ها جدای از بُن و هویت کلان خیابان، نتوانست سیمای مقبول خیابان فلاندر را رقم بزند. به عبارت دیگر در هر یک از این پروژه‌ها، خیابان به عناصر سازنده‌اش تجزیه شد و در پروژه نوسازی، تنها بدنه و در پروژه تعریض، تنها کف مطرح بود

تصویر ۷: طرح برنده خیابان فلاندر، مارک پری؛ معمار و فیلیپ راگن؛ معمار منظر، مأخذ: Kohler, 1993: 207
Pic7: Design award of Flander Street by Mark Berry, Architect, and Philippe Raguin, Landscape Architect. Source: Kohler, 1993: 207.

تصویر ۶: طرح پیشنهادی خیابان فلاندر، پیر سوری و میشل دوشل؛ معمار، و آتلیه آکانت فیلیپ نیز؛ معمار منظر، مأخذ: Kohler, 1993: 206

Pic6: The design of Pierre Soria and Michel Dusolle; The Architects, and the Gallery of Okant Phillip Niz: The landscape Architect, Source: Kohler, 1993: 206.

فضای میانی خیابان برای جدایی هرچه بیشتر دو جداره بود، همچنین تفاوت ارتفاع نماهای سمت غربی (مدرن) یکپارچگی خیابان را از بین برده و عدم پیوستگی سبک معماری و اختلاف بیش از اندازه نماها، شخصیتی گسست پذیر را برای خیابان رقم زده است.

• ویژگی‌های هویتی

هویت خیابان برآیند شناسه‌های شاخص آن است که مهم‌ترین معیار تحلیل هویتی خیابان فلاندر کاربران آن است. حضور اقوام کم درآمد که اکثراً یهودی و رنگین‌پوست هستند چهره‌های دیگرگون به خیابان فلاندر بخشیده است؛ تبدیل فضای جمعی وسط خیابان به محل کارتن‌خواب‌ها و به دنبال آن ایجاد آلودگی از نتایج آن به شمار می‌رود. تعلق به گروه اجتماعی رده پایین، شخصیتی عامی را برای خیابان فلاندر رقم زده است.

جمع‌بندی

پروژه فلاندر پس از نیم قرن با لبه‌ای از عملیات نمایشی تفکرات معمارانه و شهری به پایان رسید. در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ فرم‌های مجسمه‌گونه با ترکیبی از برج و نرده در پاسخ به نوسازی شهری در خیابان فلاندر جای گرفتند. در ادامه شهرداری پاریس تصمیم به طراحی فضای میانی در تعریض خیابان گرفت تا تفاوت افراطی نمای دو لبه را تعدیل کند؛ چرا که این تفاوت منظر پارسی منطقه ۱۹ را تحت تأثیر قرار داده بود. پس از اجرای پروژه دوم، خیابان فلاندر به خیابان شهری فلاندر تغییر نام داد.

اجرای دو پروژه بزرگ و صرف هزینه‌های زیاد نشان از تلاش شهرداری پاریس برای تبدیل فلاندر به شانزده‌لیزه شمال بر اساس طرح جامع نیمه دوم قرن ۲۰ دارد. در نهایت سه شخصیت سواره‌محوری، گسست‌پذیری و عامی که نتیجه تحلیل منظر خیابان فلاندر در سه شاخص عملکردی، زیباشناسی و هویتی هستند نشان از شکست پروژه‌های اجرا شده در خیابان فلاندر دارد. در حقیقت که نما و سیمای خیابان فلاندر در طی سال‌ها جدای از بُن ۱۲ و هویت خود شکل گرفت و رشد کرد و البته رویکردهای کالبدی جزءنگر طرح‌های اصلاحی دهه اخیر نیز شکل دادن به نمای مقبول خیابان مؤثر واقع نشد. چراکه هر یک از پروژه‌ها بدون در نظر داشتن خیابان به مثابه یک کل جدایی‌ناپذیر صورت گرفت. به عبارت دیگر در هر یک، خیابان به عناصر سازنده‌اش تجزیه شد؛ در پروژه نوسازی، تنها بدنه و در پروژه تعریض، تنها کف مطرح بود. اگرچه هر کدام از عناصر تشکیل‌دهنده منظر خیابان می‌تواند موضوع طراحی جداگانه قرار گیرد، اما باید بستر و زمینه‌های علمی و اجرایی آن مهیا باشد. آنچه‌ای که در خیابان فلاندر استفاده قاطع از طرح جامع دستوری و تکنیکی محدودکننده، عامل تقلیل مفهوم خیابان از یک کل واحد مرکب به کالبدی قابل تجزیه در جداره و کف در سیاست‌های مدیریت خیابان بوده است. این خیابان جاذبه گردشگری کمتری نسبت به خیابان‌های هم‌تراز خود داشته و اهمیت آن بیشتر در نقشه‌های ترافیکی قابل لمس است ■

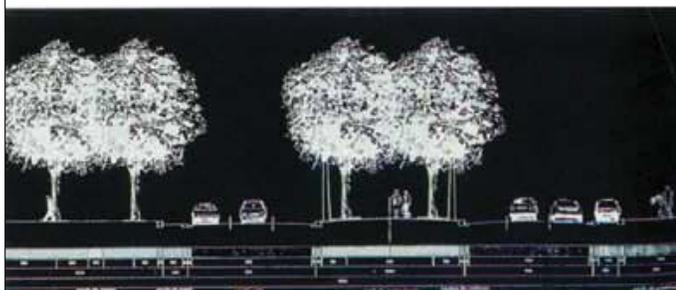
پی‌نوشت

۱. Le boulevard périphérique: تنها بزرگراه پاریس که در محیط آن ایجاد شده است.
۲. la rue Riquet: یکی از چندین بلوک‌های شهری منطقه ۱۹ و دربردارنده قلمرو خیابان فلاندر است.
۳. HLM : Habitation à Loyer Modéré
۴. FFF : le Foyer du Fonctionnaire et de la Famille
۵. Maurice-André FAVETTE
۶. APUR : سازمان شهرسازی پاریس.
۷. Arpaget et Pierre Soria-Michel Dusolle
۸. Marc Beré et Ilex
۹. L'avenue des Champs-Élysées
۱۰. le boulevard Richard-Lenoir
۱۱. روش بکار گرفته شده برای تحلیل منظر خیابان فلاندر، برگرفته از رساله دکتری نگارنده در دانشگاه تهران به راهنمایی دکتر «سید امیر منصوری» و مشاوره مهندس «مهدی شببانی» است؛ سه شاخصه عملکردی، زیباشناسی، هویتی و معیارهای مرتبط با هریک اساس این تحلیل را تشکیل می‌دهد.
۱۲. «بن» واژه بکار گرفته شده توسط مهندس مهدی شببانی در جلسات مشاوره رساله دکتری نگارنده است که از اهمیت ویژه و نو در ادبیات منظر خیابان بهره می‌برد.

فهرست منابع

- عسکرزاده، محمدحسین و حسینی، سحرزادات. (۱۳۸۹). منظر خیابان و هویت شهر. مجله منظر، ۲(۹): ۴۷-۴۴.

تصویر ۸: طرح پیشنهادی گروه ایلکس، مأخذ: Kohler, 1993: 207.
Pic8 : Design by Ilex Group.
Source: Kohler, 1993: 207.

from passage to urban street

The Renovation of «Riquet» district in Paris with the special approach to streetscape

Mohammad Atashinbar, Ph.D Candidate in Landscape Architecture, University of Tehran, Iran. atashinbar@ut.ac.ir

Abstract: Streets are the main structural elements in creating urban facades and urban landscape as well as shaping citizen's perception and interpretation from the urban landscape; that's why they are considered the context for most important urban designs. Flandre Street (L'avenue de Flandre) in district 19 of Paris has witnessed various city projects for nearly half a century. The factor which determines Flandre Street is the bold action on the physics of the city which is in complete contradiction with urban conservative policy. In the 60s and 70s modern sculptural forms without any attention to the historic context and scale of the street with a mix of towers and fences formed the street's façade. The Paris Municipality decided to design the central space with widening the street to modify the extreme differences between the two edges because it had affected the traditional and Parisian facade of the 19 district. After the second project Flandre Street was renamed to Flandre urban street.

This paper tries to analyze and assess the recent proceedings in Flandre Street based on Paris City paper documents in the past six decades and according to the process of façade formation in different periods on the consequences resulted from the followed approaches in its renovation.

Although in the two big projects where lots of effort and expenses were spent and the municipality of Paris tried to transform Flandre Street to North Champs Elysees according to the comprehensive plan of the second half of the 20th century, the project seems to be a failure due to lack of integrity. Each project focuses on the physics of the street and doesn't consider them an integrated whole. Although the modern western edge obtained a specific characteristic as a separated large-scale street, the noticeable fact is that Flandre Street was formed and grew apart from its identity and origins and physical approaches to the recently approved reform plan did not work in to forming the street's façade. In other words in every project the street was analyzed into its contributing elements; In the Renovation Project, the body was the main issue and the in widening project, the floor was the most significant. Though each of the constituent parts of the street landscape can be the subject of a separate design, but the contest and executive and scientific proceedings should be also prepared. The definite use of imperative and technically restrictive comprehensive plan was the factor which resulted in the concept of decomposition of a whole street to separable parts in walls and floors due to the street management policies. While the urban façade is not formed by physical confinements and it is approved in multiple renovation experiences in Flandre Street within the last 50 years.

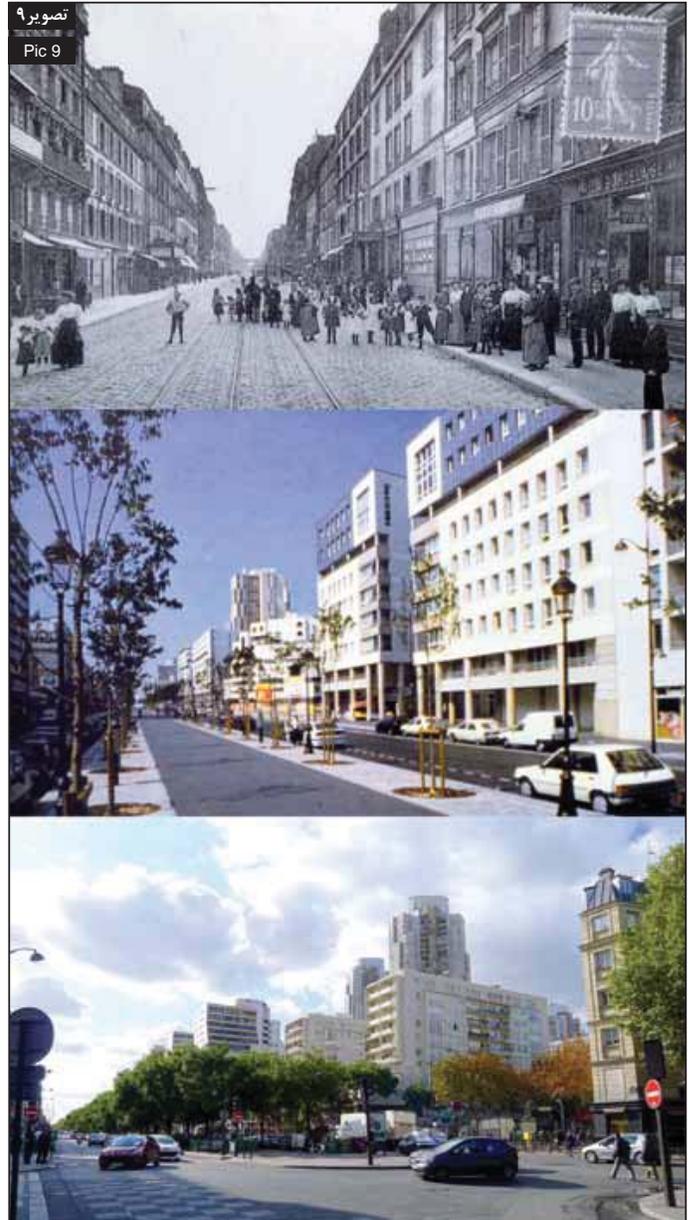
Keywords: Flandre Street, Paris, Renovation, Street Widening.

Reference list

- APUR. (2008). *Etudes et réflexions sur le devenir des grandes voies radiales*, Paris.
- Askarzade, M.H & Hoseini, S. (2010). Manzar-e khiaban va hoviab-e shahr [Street scape and identity of city]. *Journal of Manzar*, 2(9): 44-47.
- Barbe, C. & Boisseau, J. C. (2004). *Nomenclature officielle des voies publiques et privées*, 10e édition. Paris: Ed. Mairie de Paris.
- Hillairet, J. (1961). *Dictionnaire historique des rues de Paris (A-K)*. Paris: Ed. Minuit.
- Jenn, J. M. (1996). *Le XIXe arrondissement: Une cité nouvelle*. Paris: Ed. Action artistique de la ville de Paris.
- Junot, M. & Béatrice, D. A. (2000). *Le 19e arrondissement: Itinéraires d'histoire et d'architecture*. Paris: Ed. Action Artistique Ville Paris.
- Kohler, F. (1993). *La rue de Flandr. Paris-projet* (30-31): 205-209.

Pic9: Flander Street in three junctures; late 19th Century, late 20th Century and present time. Sources from top to bottom: Junot, 2000 : 60 Robert,1992:58 www.melty.fr

تصویر ۹: خیابان فلاندر در سه مرحله زمانی اواخر قرن ۱۹، اواخر قرن ۲۰ و حال حاضر. مأخذ به ترتیب از بالا به پایین: Junot, 2000 : 60 Robert,1992:58 www.melty.fr

- Robert, J. P. (1992). *Promenades dans le Paris Ancien; Tome 2: le XIXe arrondissement; Illustre de 492 cartes postales anciennes*. Paris: Ed. Rotech.
- Thibault, E. (2001). *Martin Schulz van Treeck: les orgues de Flandre 1967-1976, Paris 19e*. Le Moniteur architecture; AMC (116): 82-89.